

PARTIDUL POPORULUI ÎN ANII RECONSIDERĂRILOR (IANUARIE 1922 — MARTIE 1926)

de GHEORGHE FLORESCU

1. *Spulberarea ultimelor speranțe.* Partidul Poporului, deși uzat și discreditat, păstra totuși, la sfârșitul anului 1921, avantajul de a fi rămas în continuare o formațiune care putea influența, pentru moment, evoluția situației politice a țării, atît timp cît Take Ionescu nu obținuse decretul de dizolvare a Corpurilor legiuitoare. Dacă ministerul condus de șeful conservatorilor democrați, care constituia ultima prezență a conservatorismului la conducerea țării, apărea tuturor ca o soluție provizorie, ce agrava starea de incertitudine existentă, menținerea Parlamentului averescan crea o dezorientare generală, așteptîndu-se decizia regelui și clarificările ce urmau a rezulta în urma convocării Camerelor. Așa se explicau, dealtfel, încercările tuturor partidelor politice, în perioada prorogării Parlamentului, de a preveni efectele unei hotărîri iminente, aceea de revenire a liberalilor în fruntea țării. Fiecare căuta să se folosească, pe cît posibil, de conjunctură, pentru a încheia diverse combinații sau înțelegeri politice¹. Astfel, Partidul Poporului manevra majoritățile parlamentare, sperînd să impună suveranului adoptarea unei hotărîri favorabile scopurilor sale. Țărăniștii se pregăteau deja pentru o nouă consultare a corpului electoral. În același timp, naționaliștii transilvăneni nu depășeau în tratativele lor cu liberalii un anumit stadiu al compromisurilor, atitudine ce convenea intențiilor liberale, iar N. Iorga oscila între o acțiune comună cu Take Ionescu și una singulară, lipsită de orice șanse. În această situație, primul ministru, hotărît să nu demisioneze, chiar dacă la Palat totul indica o succesiune liberală, aștepta să se prezinte Parlamentului.

La 17 ianuarie 1922, dată la care înceta prorogarea Camerelor, Take Ionescu prezenta în fața acestora declarația guvernului, prin care cerea concursul Parlamentului și al tuturor partidelor politice, dînd

¹ N. Iorga, *Memorii*, vol. III, p. 254—258 ; M. Theodorian-Carada, *Efimeridele. Insemnări & Amintiri*. 1908—1928, p. 117—118.

asigurări că pentru aplicarea punctelor înscrise în expozeul său nu va desfășura o activitate politică de partid²

Moțiunea Partidului Poporului, o adevărată pilulă, cum o numea Octavian Goga, al cărei efect îl va resimți imediat guvernul, dar și cel care o administra, stabilea că formațiunea ministerială existentă a fost constituită în afara oricăror indicații parlamentare, declarând, în consecință, neîncrederea în guvern. Formațiunea politică averescană, însă, se oferea să acorde sprijinul său „pentru înfăptuirea legii electorale și votarea legilor cerute de împrejurări, oricărui guvern alcătuit pe baza curentelor politice reprezentate în Adunările Legiuitoare...”.³ Declarațiile celorlalte partide politice porneau de la interesele proprii fiecărei grupări. Partidul Național respingea ideea legalității Corpurilor legiuitoare, propunând constituirea unui guvern de concentrare. N. Iorga recomanda o înțelegere între partide, trecându-se peste interesele de grup, în vederea adoptării legislației preconizate de guvern, iar Partidul Țărănesc se ridica împotriva „rotației partidelor oligarhice...”, optînd pentru formula alcătuirii unui guvern neutru, care să organizeze alegerile pentru Constituantă. A. C. Cuza nu se pronunța pentru o soluție categorică, afirmînd că nu se amestecă în lupta ce ținea provocarea unei crize de guvern, prin eventuala dizolvare a Parlamentului⁴.

O atitudine deosebită aveau comuniștii și socialiștii, care, prin delegatul lor, G. Tănase, făceau un aspru rechizitoriu al activității tuturor guvernelor burgheze, conchizînd că „guvernul actual, prin faptul că continuă a deține închiși pe muncitori și a-i judeca la consilii de război, nu face decît să continue tradiția tuturor guvernelor burgheze, adică, nesocotind toate legile și constituția burgheză, de ele făcute — față de clasele producătoare ale țării”. Așadar, comuniștii și socialiștii se declarau potrivnici cabinetului takist, ca și oricărui alt guvern care ar fi reprezentat interesele claselor dominante, precizînd că, „noi rămînem la postul de luptă pentru propagarea ideii socialiste și izbîndirea ei”⁵. Al. Dunăreanu, în numele grupului parlamentar social-democrat, condamna guvernul ce se prezentase Camerelor, conchizînd că se va împotrivi oricărei formațiuni ministeriale burgheze⁶.

Odată terminate declarațiile, Octavian Goga intervenea în discuții și propunea „să se stabilească cît mai degrabă o pace posibilă, grație căreia să putem lucra în acest Parlament”, cerînd ca moțiunea

² *Dezbaterile Adunării Deputaților*, ședința din 17 ianuarie 1922, p. 233. (În continuare D.A.D., după care se va indica data ședinței).

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 234—236.

⁵ *Ibidem*, p. 235.

⁶ *Ibidem*, p. 236

majorităților parlamentare să fie votată imediat. Era evidentă încercarea sa de a se proceda în așa fel încât Parlamentul să fie menținut, iar echipa ministerială takistă să fie înlocuită⁷. Toate speranțele Partidului Poporului se îndreptau de această dată spre menținerea Parlamentului averescan, cu ajutorul căruia generalul nădăjduia să-și asigure continuarea unui rol dominant în viața politică românească.

Discuțiile care au urmat au reliefat faptul că, dacă față de Take Ionescu se ajunsese la o cvasiunanimitate de opinii, în legătură cu soarta Parlamentului păreri erau ambigue sau diverse, ieșind totuși în evidență eforturile acelora care urmăreau menținerea vechilor Adu-nări, convinși fiind de nereușita vreunei soluții ministeriale în disputa cu liberalii. Această ședință a Parlamentului reunea, pentru puțin timp, alături de majoritățile averescane, — în afară de liberali și de partizanii lui I. Nistor și I. Inculeț care nu erau prezenți⁸ —, toate partidele politice retrase din Camere, în iulie 1921. Actul în sine însă constituia sfârșitul atât al unui guvern cât și al unei etape a vieții parlamentare, chiar dacă oficiosul averescan prezenta căderea șefului conservatorilor democrați drept o victorie a parlamentarismului⁹. De fapt, dizolvarea Camerelor nu mai putea fi ocolită, în contextul politic existent, chiar dacă s-ar fi ajuns la constituirea unui guvern de coaliție¹⁰. Parlamentul averescan, primul în care fuseseră reprezentate atât vechile partide politice, cât și cele apărute după război, se vedea dizolvat. Și, odată cu aceasta, speranțele formațiunii politice averescane, renăscute pentru o clipă, erau ireversibil risipite.

După votul de blam dat guvernului Take Ionescu și consultarea președinților Corpurilor legiuitoare, în vederea soluționării crizei guvernamentale, convingerea regelui era că numai I. I. C. Brătianu putea răspunde situației existente în țară¹¹. Astfel, la 18 ianuarie 1922, liberalii, depășind perioada de refacere de după război, reveneau la conducerea țării, după aproape doi ani, răstimp în care noile forțe politice se dovediseră incapabile de a soluționa problemele ridicate de noul stadiu evolutiv al țării. Protestele tuturor partidelor politice burgheze n-au reușit să modifice cu nimic hotărârea suveranului¹².

În acest împrejurări, Partidul Poporului, aruncat în opoziție, tre-

⁷ *Ibidem*, p. 235.

⁸ „Viitorul” din 19.I.1922, p. 3.

⁹ „Îndreptarea” din 19.I.1922. p. 1; Alexandru Marghiloman, *Note Politice. 1897—1924*, vol. V, București, 1927, p. 172.

¹⁰ Arh. St. București, Colecția microfilme S.U.A., T. 120, rola 3959, K. 113 948.

¹¹ *Regele Ferdinand I. Mărturie contemporană*, 1933, p. 428; Alexandru I. Teodorescu, *Ion C. Brătianu și fii săi Ionel și Vintilă*, 1938, p. 43.

¹² Arh. St. București, Fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 19/1922, f. 8—9.

cea peste orice resentimente, alăturându-se naționalilor transilvăneni, țărâniștilor, naționalilor democrați și conservatorilor progresiști, care începuseră deja negocieri în vederea adoptării, pentru viitor, a unei atitudini comune. Se ajungea astfel la semnarea unui comunicat în care se protesta contra admiterii la cîrma țării a liberalilor. Pentru prima dată, Partidul Poporului se prezenta în viața politică alături de acele partide care-i fuseseră potrivnice în întreaga perioadă a guvernării sale. Încadrarea formațiunii averescane în rîndul forțelor politice care-și propuneau încheierea unui front opoziționist comun reprezenta o încercare de reafirmare a acesteia pe scena vieții politice românești. Desele regroupări și modificări de forțe deveniseră atît de obișnuite peisajului politic românesc, încît, schimbarea frontului de acțiune a Partidului Poporului apărea ca un fapt comun. Noua conjunctură politică, determinată de angajarea tuturor partidelor în confruntarea electorală ce urma a avea loc, oferea lui Al. Averescu prilejul refacerii, măcar parțiale, a popularității pierdute în timpul guvernării. Un succes electoral ar fi reabilitat Partidul Poporului, relansîndu-l, eventual, în lupta pentru revenirea la conducerea țării. Dar, cei care-și făceau asemenea calcule, eludau, în mare parte, realitățile concrete ale acelei perioade. Chiar dacă generalul încerca să demonstreze că din ultimele confruntări gruparea sa a ieșit întărită și „a dat dovadă că este un organism politic puternic . . . , credincios lui însuși și marilor principii pe care le urmează”¹³, convingerea generală era că acest partid intrase într-un proces de dispariție lentă din viața politică. La toate acestea se adăuga faptul că, odată cu demisia fostului ministru de externe, Take Ionescu, s-a produs și prima ruptură în cadrul organismului politic averescan, prin desprinderea unor partizani care l-au urmat pe cel care va fi numit, în decembrie 1921, șef de guvern”¹⁴. Pentru prima dată, generalul era părăsit, după popularitatea neobișnuită deținută în anii ce au urmat imediat războiului, fapt cu semnificații deosebite și care indica declinul intervenit în evoluția grupării averescane. Mult mai tîrziu, referindu-se la această perioadă, Al. Averescu recunoștea că după înlăturarea de la guvern a încercat prima decepție în viața politică, determinată mai ales „de puțina stabilitate a sentimentelor acelora în folosul cărora mă risipeam din toate punctele de vedere”¹⁵.

Alegerile care au urmat și înainte de acestea campania electorală, organizată în așa fel încît să asigure guvernului majorități confortabile, au accentuat și mai mult criza pe care o traversa Partidul Poporului¹⁶.

¹³ „Îndreptarea” din 19.I.1922, p. 1.

¹⁴ Idem din 22.I.1922, p. 1.

¹⁵ Bibl. Acad., Arhiva Al. Averescu, I, mss. 21, f. 2.

¹⁶ Cf. Gh. I. Florescu și I. Saizu, *Algerile parlamentare din România (1919—1922)*, în *Cercetări istorice*, 1973, p. 328—332.

Chiar dacă în unele localități țărani nu încetaseră a crede în „steaua” generalului¹⁷, toate evenimentele intervenite în ultimul an prevesteau depasarea tinerei grupări spre o poziție colaterală în viața politică a țării. Rezultatele alegerilor au suplerat și ultimele speranțe de redresare, manifestate de formațiunea politică averescană¹⁸. Descurajat și demoralizat, Al. Averescu se vedea silit să adopte o nouă atitudine față de cursul evenimentelor politice interne. În primul rînd preciza că gruparea sa nu va participa la lucrările Camerelor, caracterizînd noul Parlament drept ilegal, iar guvernul răspunzător al „stării de pericolosă încordare ce a produs în țară”¹⁹. Apoi, hotăra să acționeze în așa fel încît activitatea opoziționistă a Partidului Poporului să nu poată fi confundată cu a celorlalte grupări politice. În aceste condiții, generalul, depășind acea stare de descurajare intervenită în momentul în care își vedea zădărnicate toate nădejdi de reafirmare, era decis să treacă la o acțiune de reorganizare a grupării sale, după care să înceapă tatonările în vederea revenirii la cîrma țării²⁰. Dar, înainte de toate, liderul Partidului Poporului, care înțelesese că fără sprijinul liberalilor nu va putea reveni în fotoliile ministeriale, renunța la multe dintre principiile sale inițiale, acceptînd, în virtutea noilor convingeri, o reconsiderare a întregii activități politice a grupării pe care o conducea.

2. *Readaptări programatice și revizuri organizatorice.* Una dintre primele decizii adoptate de Partidul Poporului, în sensul refacerii creditului său politic, a constituit-o inițierea unei acțiuni de racordare a programului la problematica concretă impusă de noua fază a evoluției societății. Astfel, încă din martie 1922, o comisie constituită în vederea revizuirii programului formațiunii politice averescane conchidea că noua conjunctură impunea modificarea platformei inițiale, recunoscînd că operația de readaptare pornea de la ideea soluționării tuturor problemelor economice și sociale prin prisma intereselor agrare. Trezindu-se peste orice alte considerații, se conchidea că principala preocupare a Partidului Poporului trebuia să o constituie „tutelaarea inte-

¹⁷ N. Iorga, *op. cit.*, p. 281.

¹⁸ Cf. „Monitorul Oficial” din martie 1922, *passim*; N. T. Ionescu, *Alegerile legislative din martie 1922*, în *Buletinul Statistic al României*, nr. 2 (1923), iulie — decembrie, p. 104—114. Partidul Poporului a obținut, în urma consultării corpului electoral în martie 1922, 12 mandate pentru Cameră și trei pentru Senat.

¹⁹ *Dezbaterile Adunării Naționale Constituante a Deputaților* (în continuare D.A.N.C.D.), 28 martie 1922, p. 4; Acad., *Correspondență*, ms. 75 408, Al. Averescu către C. Argetoianu, 31 martie 1922.

²⁰ Bibl. Acad., Arhiva Al. Averescu, I, mss. 2, f. 5.

reselor agrare ale României întregite²¹. Preocupat de soarta tuturor claselor sociale, Partidul Poporului, spre deosebire de Partidul Național Liberal, își propunea să realizeze acest obiectiv în funcție de interesele agrare, atît timp cît progresul național era în mai mare dependență față de viața agricolă, decît față de cea industrială sau comercială. În acest context, erau preconizate o serie de măsuri, privind încurajarea agriculturii, similare celor adoptate în domeniul industrial, evidențiindu-se faptul că politica fiscală și cea vamală urmau a fi examinate, pentru prima dată, prin prisma intereselor agrare²². Pe lîngă programul țărănesc, de care trebuia să se țină seama la formularea unor prevederi care să țină seama la formularea unor prevederi care să contrabalanseze principiile acestuia, noul program averescan trebuia să aibă în vedere și programul liberal, adoptat în toamna anului 1921.

La Congresul Partidului Poporului, din decembrie 1922, au fost stabilite principiile activității viitoare a acestei grupări politice, adoptîndu-se de fapt, cu această ocazie, așa cum se va recunoaște mai tîrziu, programul său de guvernare²³. Reluînd cele mai multe dintre prevederile înscrise în programul Ligii Poporului, în 1920, și readaptîndu-le noilor împrejurări, Al. Averescu nu făcea altceva decît să înceapă acțiunea de reconsiderare a întregii sale activități, acțiune impusă de evoluția generală a țării. Ocupîndu-se, în primul rînd, de regimul constituțional, noul program propunea adoptarea unui pact fundamental al cărui text redus să prevadă doar „principiile cu caracter permanent și absolut”²⁴. Preconiza, de asemenea, punerea în practică a unor reforme electorale, administrative și judiciare care să desăvîrșească procesul de unificare a țării, început imediat după război. Partidul Poporului se angaja să mențină în activitatea sa viitoare principiile cuprinse în legile cu caracter financiar prezentate Parlamentului, în 1921, încercînd să obțină, pentru soluționarea crizei financiare, sprijinul cercurilor financiare occidentale. În domeniul politicii economice, se recomanda ca intervenția excesivă a statului să fie redusă doar la punerea în practică a unor „măsuri pentru paza și armonizarea intereselor sociale și naționale”. Dar, în cadrul acestui regim de libertate economică, se propunea respectarea unei politici vamale care să asigure dezvoltarea industriei naționale, sprijinită pe munca națională și colaborarea capitalului străin. Programul de guvernare al Partidului Poporului înscrisa în prevederile sale evidente tendințe de industrializare, propunînd măsuri care să asigure

²¹ Partidul Poporului, *Revizuirea programului. Expunere de motive*, București, 1922, p. 9—12.

²² *Ibidem*, p. 15—16.

²³ „Îndreptarea” din 27.XII.1924, p. 1; Marcel Ivan, *Evoluția partidelor noastre politice în cifre și grafice. 1919—1932*, Sibiu, 1933, p. 9.

²⁴ „Îndreptarea” din 2.II.1923, p. 1.

progresul atât al industriei mari, cât și al celei mici²⁵. Discutînd politica ce se impunea a fi aplicată în domeniul bogățiilor subsolului, programul averescan preciza că, „naționalizarea subsolului, în faza în care ne găsim, este în opoziție cu interesul dezvoltării economice a țării”, care nu impune „o vătămare a dreptului de proprietate”. Considerînd problema agrară drept una dintre principalele puncte ale oricărui program de guvernare, Partidul Poporului declara, în decembrie 1922, că va milita pentru desăvîrșirea reformei agrare în conformitate cu legislația adoptată în 1921 și prin aplicarea unor măsuri care să ridice producția agricolă la nivelul progreselor realizate de alte țări. Se observă că, dacă în proiectul de program din martie 1922 și în referatul privitor la problema agrară, prezentat la congres de către C. Garoflid, se indica realizarea unei noi exproprieri²⁶, programul definitiv nu înscrisa în articolele sale această prevedere. Politica socială a Partidului Poporului urma, conform noului program, să continue opera începută în prima sa guvernare, angajîndu-se să transpună în legi punctele convenției internaționale de la Washington, garantînd, în același timp, ajutorarea elementului muncitoresc. În stipulațiile sale, programul Partidului Poporului se ocupa apoi de învățămînt, culte, lucrări publice, funcționari, armată, politică externă, unificare legislativă și ieftinirea traiului²⁷.

Modificările aduse programului averescan urmăreau însă, înaintea celor mărturisite de autori, scopuri pur politicianiste, întrucît, noile principii programatice însoțeau procesul de refacere a Partidului Poporului²⁸. În general, programele partidelor politice burgheze erau asemănătoare, fapt recunoscut de multe personalități politice și demonstrat de realizarea atîtor înțelegeri sau fuziuni de partide²⁹. Așa, de pildă, în august 1924, discutîndu-se noul proiect de program al Partidului Țărănesc, după ce mai înainte se remarcase posibilitatea unei fuziuni între acesta și Partidul Poporului, se recunoștea cvasiunanimitatea de vederi a celor două grupări politice, relevîndu-se că singurele diferențieri plecau de la modalitățile deosebite propuse pentru rezolvarea problemei agrare. Noul program al formațiunii politice averescane evita afișarea unei atitudini extreme, păstrînd o poziție de centru, recunoscută de fapt

²⁵ *Ibidem*; vezi și I. Saizu, *Opinii privind industrializarea României (1922—1928)*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol”, VII, 1970, p. 249.

²⁶ „Adevărul” din 15.XI.1922, p. 3; „Îndreptarea” din 23.XII.1922, p. 3. și 24.XII.1922, p. 4.

²⁷ „Îndreptarea” din 3.II.1923, p. 1 și 4.II.1923, p. 1, 3.

²⁸ A. Corteanu, *Țărăniștii*, în „Revista vremii”, III, 1923, nr. 2, p. 1—5.

²⁹ „Îndreptarea” din 10.V.1924, p. 1.

de conducerea acestei grupări politice³⁰ și reafirmată cu ocazia congresului din 1924, când au fost reluate în discuție prevederile programatice³¹. Dealtfel, în decembrie 1924, se venea cu soluții concrete, multe dintre ele opuse punctelor de vedere afișate de programul de guvernare liberal. Încă din aprilie 1924, Averescu numise o comisie care s-a ocupat de stabilirea celor mai practice măsuri ce urmau a rezolva problema monetară. Concluziile evidențiate, comunicate congresului, reclamau adoptarea unei noi politici monetare, conform căreia, stabilizarea monetară reprezenta singura măsură ce ar rezolva problema monetară românească. Punctul de vedere afișat de C. Garoflid, M. Manoilescu și C. Casasovici s-a dovedit a fi mai apropiat intereselor țării, comparativ cu sistemul revalorizării monetare, susținut de Vintilă Brătianu³². Dacă în 1922, partizanii generalului criticau formula liberală „prin noi înșine”, care ar fi discreditat țara în străinătate și ar fi determinat falimentul politicii economice liberale, în 1925, criticile devin tot mai amenințătoare, arătându-se că legislația economică brătienistă nu are decît „preocuparea constantă de a face să intre în mîinile partizanilor liberali, toate bogățiile țării...”³³. De aceea, se conchidea la congresul averescan, viitorul guvern va fi obligat să revizuiască în întregime opera legislativă adoptată după 1922³⁴. Principiile programatice adoptate de Partidul Poporului între 1922 și 1926, criticate de celelalte formațiuni politice, lăsau totuși să se întrevadă intenția unei continuități a operei guvernamentale, urmărind, bineînțeles, prin aceasta, revenirea la conducerea țării³⁵. Perioada activității opoziționiste din 1922—1926 a fost, așa cum se releva dealtfel în noul program, intervalul în care neoliberalismul Partidului Poporului s-a accentuat, dînd contur tot mai clar, prin ideologii săi, M. Manoilescu și Șt. Zeletin, unei doctrine ce promitea ridicarea materială a țării³⁶.

Paralel cu acțiunea de racordare a programului la noile circumstanțe, între 1922 și 1926, conducerea Partidului Poporului a inițiat și a pus în practică un amplu plan de reorganizare a formațiunii averescane.

³⁰ Gh. I. Florescu, *Programul agrar al Partidului Poporului (1918—1928)*, în *Cercetări agronomice în Moldova*, nr. 2, 1975 ; „Îndreptarea” din 11.IX.1924, p. 1.

³¹ „Îndreptarea” din 20.XII.1924, p. 1—4 ; 23.XII.1924, p. 1—2 ; 24.XII.1924, p. 1, 3 ; 27.XII.1924, p. 1—2 ; 29.XII.1924, p. 1—2.

³² Idem din 20.XII.1924, p. 2 și 23.XI.1925, p. 3.

³³ Idem din 20.XII.1924, p. 2 ; 31.I.1925, p. 1.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ „Îndreptarea” din 28.VIII.1924, p. 1 ; 8. VII.1925, p. 1 și 29.XII.1925, p. 1.

³⁶ Mihail Manoilescu, *Neoliberalismul față de generația noastră*, în „Revista vremii”, III, 1923, nr. 5, p. 1—2 ; Virgil Madgearu, *Țărănism sau neoliberalism ?* în „Revista vremii”, III, 1923, nr. 8, p. 7.

Dezorganizarea intervenită în timpul guvernării, accentuată apoi în lunile ce au urmat înlăturării de la conducerea țării, precum și noua conjunctură intervenită în evoluția vieții politice, impuneau o serioasă revizuire organizatorică, care să refacă forțele grupării create în urmă cu patru ani. Încă din 1922, cum va mărturisi Al. Averescu, a început procesul reorganizatoric, care avea să culmineze în vara anului 1924, atunci când Partidul Poporului va reuși să se impună oarecum în cadrul sistemului partidelor politice³⁷. Lipsa unității de vedere, accentuată mai ales după evidențierea diverselor tendințe centrifuge, reclama adoptarea unor măsuri care să refacă coeziunea rîndurilor partidului. Deși liderul acestei formațiuni politice se arăta foarte intransigent față de cei care nu-i respectau indicațiile, începînd din luna martie 1922 se putea observa, în cadrul Partidului Poporului, conturarea unui curent potrivit conducerii centrale, grupat în jurul lui C. Argetoianu³⁸. Neînțelegerile survenite între cei doi fruntași politici s-au adîncit în anul 1923, amenințînd să ia forma unor acte disidențiale. C. Argetoianu, convîns că generalul nu mai avea nici un viitor în viața politică românească, încerca să ia pe cont propriu organizarea și orientarea programatică a Partidului Poporului³⁹. Așa s-a ajuns la un conflict declarat, care a slăbit unitatea partizanilor averescani. Incidentul a căpătat forme grave, ducînd la desprinderea, în decembrie 1923, de Partidul Poporului a unei disidențe, condusă de cel care fusese cîndva un adevărat factotum al grupării pe care o părăsea⁴⁰. Acțiunea disolutivă întreprinsă de C. Argetoianu a slăbit serios forța acelor care începuseră deja a-și face planuri de revenire la guvern⁴¹. Dar, excluderea elementelor dizolvante din sînul Partidului Poporului a permis generalului să-și impună autoritatea, intensificînd acțiunea de reorganizare⁴². S-a ajuns astfel ca la sfîrșitul anului 1924, reorganizarea să fie definitivată, declarîndu-se că partidul putea lua conducerea țării⁴³.

După ce în decembrie 1921, Partidul Poporului fusese abandonat de cei care l-au urmat pe Take Ionescu, iar mai tîrziu de cei care s-au alăturat lui C. Argetoianu, în iunie 1925, acest partid primea în rîndurile

³⁷ General Al. Averescu, *Criza politică și cauzele ei*, 1, b, 1927, p. 6; „Îndreptarea” din 27.XII.1922, p. 3.

³⁸ Bibl. Acad., Corespondență, ms. 75 408, Al. Averescu către C. Argetoianu, 31 martie 1922.

³⁹ Idem, ms. 75 410, Al. Averescu către C. Argetoianu, 11 ianuarie 1923.

⁴⁰ Arh. St. București, Fond colecția „Achiziții noi”, pachet MMCMLXXV/2.

⁴¹ „Îndreptarea” din 18.XII.1923, p. 1.

⁴² Idem din 31.I.1924, p. 4 și 3.II.1924, p. 4. Odată cu Argetoianu au părăsit Partidul Poporului D. R. Ioanițescu, Albert Popovici-Tașcă, C. Gonopol etc.

⁴³ Idem din 19.XII.1924, p. 4.

sale pe cei care, cîndva, reprezentaseră Partidul Conservator Progresist⁴⁴. Acest fapt a dus la modificarea statutelor și operarea unor readaptări organizatorice, pregătind partidul pentru guvernare⁴⁵.

Între anii 1922 și 1925, compoziția socială a Partidului Poporului a suferit unele transformări, influențate în primul rînd de îngustarea bazei sociale a averescanismului. Cei mai mulți dintre partizanii generalului, dezamăgiți de eșecul curentului care-l transformase pe fostul conducător militar într-un adevărat idol, au părăsit Partidul Poporului, ceea ce a determinat acea acțiune de refacere a fostelor organizații rurale. Țăranii, convinși că cel în care-și pusese rădăcinile speranțe nu se deosebea prin nimic de politicienii deja cunoscuți, și-au îndreptat privirile spre alte grupări politice, făcînd ca forța și rolul Partidului Poporului în cadrul sistemului partidelor politice burgheze să scadă treptat, ajungînd una dintre formațiunile neînsemnate ale eșcherului politic românesc. Odată cu prefacerile care au determinat modificarea bazei sociale a partidului, au avut loc și importante reorientări în sfera din jurul conducerii acestuia. Elementele conservatoare care au aderat la Partidul Poporului n-au reușit să refacă rîndurile dezorganizate și slăbite de cei care i-au urmat pe Take Ionescu și C. Argetoianu, chiar dacă aceștia se numeau A. Corteanu, I. Mitilineu, C. Rădulescu-Motru, Dem Dobrescu, C. Meissner, A. Kiriacescu etc. Dar, în general, compoziția socială a formațiunii politice averescane rămînea cea cunoscută⁴⁶. În afara acelor țărani care mai credeau încă în fostul lor comandant, forța politică a Partidului Poporului se baza pe mica burghezie, o parte a intelectualității satelor și a marii proprietăți și, în mică măsură, pe unele categorii de muncitori din diverse centre urbane⁴⁷. Baza socială a Partidului Poporului a suferit unele modificări neînsemnate în momentul în care începuseră a se întrevădea șanse de revenire la guvern⁴⁸. Dar, această masă flotantă, care se alătura de obicei oricărei grupări ce urma a prelua puterea, părăsind-o însă odată cu înlăturarea de la guvern, nu a influențat prea mult compoziția socială a Partidului Poporului. Reorganizată și readaptată cadrulul social-politic caracteristic anilor 1922—1926, formațiunea averescană începea o nouă etapă a activității sale politice, care se va încheia în martie 1926, odată cu revenirea la guvern.

3. Acțiuni politice de partid (martie 1922 — iunie 1925). După înlăturarea de la guvern, la sfîrșitul anului 1921, Partidul Poporului urma

⁴⁴ Arh. St. București, Fond C. Meissner, VI, dosar 36/1895—1941, f. 112; V, dosar 246/1925, f. 4; Bibl. Acad., Arhiva Al. Averescu, I, mss. 15.

⁴⁵ „Îndreptarea” din 21.XI.1925, p. 1 și 25.XI.1925, p. 4.

⁴⁶ Cf. *Anuarul Partidului Poporului pe anul 1925*, București, *passim*.

⁴⁷ „Îndreptarea” din 25.IV.1923, p. 3; 23.V.1923, p. 1 și 24.XII.1924, p. 2.

⁴⁸ Idem din 24.II.1925, p. 4; 3.XII.1925, p. 3; 29.XII.1925, p. 2 și 5.I.1926, p. 3.

să desfășoare, pentru prima dată, în scurta sa existență, o activitate politică opoziționistă. Circumstanțele în care urma a acționa însă formațiunea politică averescană erau altele decât cele care caracterizaseră perioada anterioară. Criza politică românească va traversa între 1922 și 1926 o perioadă de relativă îndreptare, determinată de o cvasistabilitate guvernamentală și de manifestarea unor tendințe de concentrare a forțelor politice, alții de dispersate pînă atunci. Cu toate acestea, frământările și regroupările specifice vieții politice românești vor continua, întretinînd o atmosferă care, de fapt, a permis liberalilor să încheie, în martie 1926, prima legislatură completă a perioadei postbelice. Partidul Național Liberal, depășind acea stare de compromitere, cauzată de ascensiunea curentelor de înnoire, apărute după război, a reușit să-și refacă creditul politic, impunîndu-se ca principala forță a întregii structuri politice burgheze. În același timp, formațiunile politice fondate în atmosfera încă neclară a încheierii războiului, afirmate brusc, ca reprezentînd orientările democratice ale vremii, fuseseră verificate și încadrate în sistemul partidelor politice burgheze. Totodată, forțele politice ale noulor provincii ajunseseră compromise prin experiența „blocului parlamentar”, iar conservatorismul aluneca, ireversibil, spre momentul dispariției definitive⁴⁰.

Partidul Poporului își începea, așadar, activitatea politică compromis și uzat de guvernare, dar hotărît să revină la putere. Și, după perioada de clarificări de la sfîrșitul anului 1921 și începutul anului 1922, Al. Averescu ajungea să-și fixeze noua orientare. În primul rînd, se abținea de la orice formă a activității parlamentare. Apoi, adoptînd o atitudine de expectativă mascată, ținîndu-se departe de activitatea opoziționistă a celorlalte formațiuni politice, și-a pregătit momentul reîntrării în scena vieții politice românești, dar nu ca figurant ci ca un adevărat regizor. Pentru început, însă, nu le putea ierta liberalilor faptul de a-l fi înlăturat de la guvern. Astfel încît, chiar din primăvara anului 1922, Al. Averescu începuse a vorbi despre simptomele unei iremediabile crize guvernamentale⁴¹. În același timp, Partidul Poporului se arăta dispus să accepte formula unui guvern de coaliție, iar pentru acțiunea de răsturnare a guvernului existent accepta orice propunere de colaborare, fapt cu semnificații deosebite, dacă avem în vedere poziția anterioară a generalului⁴². Totuși, negocierile purtate, mai ales cele cu naționalii, demonstau că șeful Partidului Poporului nu renun-

⁴⁰ Cf. Gh. Gica, *Procesul de descompunere a partidului conservator-progresist de sub șefia lui Alex. Marghiloman*, în „Analele Universității București”, Seria Științe Sociale, Istorie, XVI, 1967, p. 94.

⁴¹ „Îndreptarea” din 25.IV.1922, p. 4.

⁴² Idem din 18.VII.1922, p. 1 și 9.VIII.1922, p. 1.

țase la pretențiile sale dictatoriale⁵². Dar, dacă în relațiile cu partidele politice Averescu adopta o poziție deosebită, nu aceeași observație o putem face atunci când discutăm raporturile sale cu instituția monarhică. Chiar dacă era obligat uneori să acționeze împotriva voinței sale, Al. Averescu se va dovedi un slujitor leal al Coroanei, folosindu-se de orice prilej pentru a-și reinnoi sentimentele de supunere față de voința suveranului. Așa s-a întâmplat în toamna anului 1922, când, generalul, aplaudind toate tendințele potrivnice participării la serbările încoronării regale, apărea printre șefii de partide prezenți la Alba Iulia⁵³. Criticând pe naționalii transilvăneni pentru atitudinea de abținere de la actul încoronării, oficiosul averescan saluta însă fuziunea acestora cu conservatorii democrați, evidențiind faptul că prin această acțiune se pune capăt regionalismului Partidului Național. Averescanii regretau însă actul în sine, întrucât prezența takistilor în rândurile transilvănenilor făcea imposibilă, pentru moment, o apropiere a acestora de Partidul Poporului. Generalul nu putea trece încă peste actul conservatorilor democrați, care, în decembrie 1921, i-au cauzat, arăta el, căderea de la guvern⁵⁴.

La sfârșitul anului 1922 și începutul anului 1923, linia politică urmată de Partidul Poporului lăsa să se înțeleagă că generalul începuse a renunța întrucîtva la atitudinea sa de reținere, deși nici poziția adoptată de această dată nu se identifica cu a celorlalte forțe opoziționiste. Raporturile cu liberalii îmbrăcau o haină care ascundea adevăratele intenții, fără a reuși totuși să mascheze evoluția grupării sale către o înțelegere cu I. I. C. Brătianu⁵⁵. Respingînd ideea blocurilor opoziționiste, care s-au dovedit fără viitor, Partidul Poporului desfășura o activitate politică ce evidenția o orientare proliberală. Astfel, chiar dacă nu recunoștea Parlamentul și actele acestuia, Al. Averescu declara că orice lege care are și acordul regelui, trebuie acceptată, întrucît prin ea se respectă voința Coroanei. Această precizare de ultim moment se referea la actul fundamental ce urma a fi validat de Adunările Constituante⁵⁶. Respingînd acordul propus de naționali și țărăniști, în vederea desfășurării unei acțiuni comune, care să împiedice votarea Constituției, generalul critica poziția acestora, precizînd că Partidul Poporului se va menține în limitele unei „opoziții de ordine”, care excludea violența și

⁵² „Viitorul” din 18.IX.1922, p. 3.

8 (4)

⁵³ Bibl. Acad. „Correspondență, Fond I. Petrovici, S ———, Al. Averescu către X X V

I. Petrovici, 23 septembrie 1922 ; „Viitorul” din 20.IX.1922, p. 3.

⁵⁴ „Îndreptarea” din 3.XII.1922, p. 1 ; „Patria” din 30.XI.1922, p. 3 ; Arh. St. București, Colecția microfilme S.U.A., T. 120, rola 3959, K. 113985—113986.

⁵⁵ Arh. St. București, Colecția microfilme S.U.A., T. 120, rola 3959, K. 114001 ; „Îndreptarea” din 20.II.1923, p. 1.

⁵⁶ Idem din 22.II.1923, p. 3 și 1.III.1923, p. 1.

manifestările de stradă. Atitudinea acestei formațiuni politice era criticată de celelalte forțe opoziționiste care arătau că, „curtea pe care o face palatului și D-lui I. I. C. Brătianu nu e demnă de eroul de la Mă-rășești”⁵⁷. Dar, atita timp cât nu se ajunsese la o înțelegere clară între fostul și actualul premier, generalul nu înceta să critice guvernul liberal, declarând succesiunea deschisă, tocmai în momentul în care, nu întâmplător, Partidul Poporului începuse a fi considerat drept principala rezervă succesorală⁵⁸. Fără a fi pe deplin convins că va ajunge la o înțelegere cu liberalii, Al. Averescu nu excludea necesitatea unei colaborări cu alte formațiuni politice. Dimpotrivă. Astfel, în toamna anului 1923, Partidul Poporului avansa Partidului Național propunerea unei fuziuni, care nu va depăși însă stadiul acelor tatonări bilaterale, atât de caracteristice politicianismului românesc și care se încheiau de obicei înainte de a se fi rezolvat ceva⁵⁹. Singura realizare în acest sens a constituit-o încheierea, în octombrie 1923, a așa-numitului „pact de la Ciucea”⁶⁰. Prin acordul intervenit între Partidul Poporului și Partidul Maghiar, acord aprobat de rege și de primul ministru al Ungariei, formațiunea minoritară se angaja să urmeze linia politică indicată de programul averescan, în timp ce Al. Averescu accepta dezideratele formulate de Emil Grandpierre și colaboratorii săi, considerându-le ca întregind programul grupării pe care o conducea. Pactul prevedea că ambele partide vor desfășura o activitate parlamentară unitară, iar gruparea politică maghiară își va păstra organizațiile, numele și individualitatea. Îndrumările politice însă urmau a fi date de Partidul Poporului, iar Partidul Maghiar urma a fi reprezentat în comitetul executiv averescan. Orice intervenție a altei formațiuni politice în chestiunile care priveau interesele minorității ungurești era exclusă. Pactul rămânea în vigoare pentru un termen nelimitat, valabilitatea sa menținându-se neatinsă și în cazul în care Partidul Poporului ar fi intrat în colaborare și cu alte partide politice. Cu toate că nu cu mult timp înainte oficiosul averescan considera nerealizabile unele dintre punctele programului Partidului Maghiar, de această dată generalul venea cu indicația expresă de a se res-

⁵⁷ *Uzurparea de la 4 iunie 1927 în lumina discursurilor și declarațiunilor D-lui general Averescu*, București (1929), p. 68—69; „Viitorul” din 11.III.1923, p. 5.

⁵⁸ M., *Intrunirile politice ale săptămânii*, în „Spre ziuă”, I, 1923, nr. 2, p. 4; Ion Balint, *Criza politică*, în „Țara noastră”, IV, 1923, nr. 12, p. 395; Grigore Gafencu, *Cele două opoziții*, în „Revista vremii”, III, 1923, nr. 7, p. 15.

⁵⁹ „Viitorul” din 12.IX.1923, p. 3 și 15.X.1923, p. 3.

⁶⁰ Textul pactului, redactat în limbile română și maghiară, poartă următoarele semnături: Octavian Goga și C. Bucșan, din partea Partidului Poporului, și Emil Grandpierre, Elmér Gyárfás, Hajdu István, Gábor Pál și Béla Szelle, reprezentând Partidul Maghiar (Bibl. Acad., Arhiva Palatului, LXXIX, varia 3).

pecta și realiza întocmai doleanțele formulate de minoritatea maghiară⁶¹. Criticat pentru încheierea acestui pact, al cărui text, rămânând secret, întreținea o stare de permanentă curiozitate, Al. Averescu, deși urmări scopuri pur politichianiste, a favorizat realizarea unei apropieri a poporului român de naționalitatea maghiară⁶².

Dincolo de înfăptuirea acestui acord, care nu angaja însă două partide politice românești, Partidul Poporului continua a acționa în limitele acelei cvasipasivități impusă de general, care-i asigura o rezervă în relațiile sale cu celelalte formațiuni politice⁶³. O oarecare modificare în acest sens a intervenit după desprinderea grupului condus de C. Argetoianu, act care a lovit serios în unitatea și forța partidului⁶⁴. Generalul, făcând eforturi stăruitoare pentru a masca greutățile pe care le traversa gruparea sa, iniția, spre sfârșitul lunii decembrie 1923, tratative cu țărăniștii. Dar, refacerea Partidului Poporului presupunea o fuziune cu aceștia, formulă inaccesibilă pentru partizanii lui I. Mihalache, care vedeau într-o asemenea alternativă ridicarea averescanilor, în defavoarea lor⁶⁵. Tot fără nici un rezultat s-au încheiat și tatonările purtate cu conservatorii progresiști, în vederea unei alianțe averescano-marghilomaniste⁶⁶.

În aceste împrejurări, mai mult decît îngrijorătoare pentru evoluția viitoare a Partidului Poporului, liberalii își intensificau atacurile împotriva acestei grupări, care, deși încerca să se refacă prin acte de genul pactului de la Ciucea, era iremediabil compromisă⁶⁷. Al. Averescu răspundea la critici tot prin critici. Propunerilor de colaborare avansate de naționali sau țărăniști le opunea formula sa fuzionistă, care reclama, în același timp, modificarea principiilor țărăniste și renunțarea transilvănenilor la politica lor regionalistă. Sub auspicii încurajatoare păreau a evolua, la începutul primăverii anului 1924, negocierile purtate între

⁶¹ *Ibidem*; „Îndreptarea” din 6.I.1923, p. 1.

⁶² Cf. Gheorghe I. Bodea, *Lupta curentelor opoziționiste în stînul Partidului Maghiar din România pentru întărirea unității frățești a oamenilor muncii (1918—1928)*, în *AMN*, X, 1973, p. 423.

⁶³ „Îndreptarea” din 20.X.1923, p. 1, 4; 23.XI.1923, p. 1.

⁶⁴ Arh. St. București. Fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 7/1926, f. 187, „Îndreptarea”, 18.XII.1923, p. 4.

⁶⁵ „Viitorul” din 28.XII.1923, p. 3; *Colaborarea țărăniștilor cu averescanii*, în „Ghiara”, III, 1924, nr. 22, p. 7.

⁶⁶ Arh. St. București. Fond C. Meissner, VI, dosar 48/1909—1924, f. 109.

⁶⁷ „Viitorul” din 2.I.1924, p. 5 și 5.I.1924, p. 3; Nivroc (Corvin Petrescu), *Păcatele grele se ispășesc greu. Necrologul generalului Averescu*, în „Ghiara”, III, 1924, nr. 13, p. 6.

emisarii lui Averescu și Marghiloman⁶⁸. Dar, toate tratativele desfășurate în această perioadă nu vor duce decât la fuziunea grupărilor conduse de N. Iorga și C. Argetoianu, surprinzătoare dacă ne gândim la relațiile dintre cei doi, dar posibilă și definitivă pentru climatul politic din România⁶⁹.

De această dată, declarînd succesiunea guvernamentală deschisă, Al. Averescu încerca o acțiune de forță, prima după demisia din decembrie 1921, organizînd, la 3 iunie 1924, o întrunire care, chipurile, urma a hotărî modalitatea soluționării crizei ministeriale. Momentul era bine ales. În interior, liberalii erau puternic atacați de întreg frontul opoziționist. În exterior, nemulțumirile legate de politica economică a guvernului român, în speță legea minelor, crea serioase dificultăți liberalilor⁷⁰. Manifestația Partidului Poporului își propunea să impresioneze prin numărul participanților, urmărind să demonstreze că devenise un organism politic capabil să se impună prin forță, în cazul în care împrejurările ar cere acest lucru. Prezentată drept „un triumf al democrației”, întrunirea din 3 iunie 1924 tatona terenul în legătură cu intențiile liberale privind succesiunea și șansele pe care aceștia le acordau Partidului Poporului⁷¹. Pentru a constrînge formațiunea guvernamentală și a o obliga să opteze pentru formula unor negocieri bilaterale, generalul a procedat în așa fel încît să dea întrunirii caracterul unei manifestații cu vădite predispoziții revoluționare, care, fără intervenția sa, s-ar fi transformat, chipurile, într-o „mare răzmeriță”⁷². În aceste împrejurări, dînd satisfacție generalului, I. I. C. Brătianu accepta să se întîlnească cu acesta, pentru a-i cunoaște pretențiile și a negocia pe baza acestora. S-a ajuns astfel ca generalul să renunțe la orice intenții revanșarde în schimbul asigurării succesiunii guvernamentale⁷³.

I. I. C. Brătianu accepta aceste tratative, dînd, în aparență, cîștig de cauză generalului, nu ca urmare a manifestației averescane. Oricînd putea interveni și dezavua o asemenea demonstrație, care, în cazul de față, era mai mult o înscenare. Partidul Poporului nu era la acea dată cea mai puternică formațiune opoziționistă și nu ajunsese să reprezinte un pericol pentru guvernarea liberală. Dovadă că fotoliul prezidențial n-a fost cedat înainte ca legislatura începută în martie 1922 să fie încheiată, deși Averescu a pretins mereu acest lucru. Șeful liberal trebuia să se gîndească la un succesor. Dintre toți pretendenții, generalul răs-

⁶⁸ „Îndreptarea” din 16.III.1924, p. 1; „Viitorul” din 3.III.1924, p. 3; Arh. St. București, Fond C. Meissner, VI, dosar 48/1909—1924, f. 112.

⁶⁹ Arh. St. București, Colecția microfilme S.U.A. T. 120, rola 3959, K. 114043—114044; Bibl. Acad., Arh. Gh. Kirileanu, II, ms 5/3, act. 106—107, act. 115.

⁷⁰ Cf. Gh. Buzatu, *Unele aspecte privind lupta pentru petrolul românesc (Legea minelor din 1924)*, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol*, VI, 1969, p. 84—87.

punea, în cea mai mare măsură, planurilor sale, și, pînă la un punct, și celor preconizate la Palat. Dealtminteri, regele era la curent cu mersul și rezultatele întrevederii Brătianu — Averescu, aprobîndu-le și acceptîndu-l deci pe general ca virtual urmaș al scaunului prezidențial⁷⁴. Liderul Partidului Poporului fusese verificat în trecuta guvernare, cînd convinsese pe toată lumea că nu e omul surprizelor și că poate fi manevrat în funcție de împrejurări. Cu ocazia aceleiași întrevederi, s-a hotărît revenirea Partidului Poporului la activitatea parlamentară, precizîndu-se că acesta va urma linia unei opoziții occidentale, care nu trebuia însă fățiș divulgată.

În continuare, avînd asigurat sprijinul liberalilor, Partidul Poporului va acționa în așa fel încît să demonstreze că era singura formațiune politică care putea prelua puterea. Fără a înceta să critice pe liberali, pentru a nu denunța înțelegerea intervenită, Al. Averescu relua, în iulie 1924, tatonările în vederea fuziunii cu conservatorii progresiști⁷⁵. Dar, tratativele înaintau destul de greu, astfel încît abia în toamnă se va obține, din partea lui Marghiloman, acordul pentru o colaborare parlamentară, în cazul instituirii unui guvern Averescu, respingînd clar ideea fuziunii, la care generalul ținea atît de mult⁷⁶. În noile împrejurări însă, Partidul Poporului, devenind stăpîn pe situație, nu mai accepta decît fuziunea. Așa se explică dealtfel atitudinea adoptată de șeful său față de apelul lansat la 23 ianuarie 1925 de către Iuliu Maniu, tuturor grupărilor opoziționiste, în vederea creării unui „partid de forță irezistibilă care va sta în serviciul unui naționalism hotărît dar fără șovinism, a unei democrații radicale și curate și a dreptății sociale sprijinită de o concepție politică pătrunsă de simțul legalității și a moralității publice”⁷⁷. Nu prezența lui Argetoianu printre negociatori l-a împiedicat pe general să adere la programul cuprins în decalogul propus de Maniu, ci, înțelegerea cu I. I. C. Brătianu⁷⁸. Fuziunea intervenită între Partidul Național

⁷⁴ Arh. St. București, Fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 7/1926, f. 188 ; Octavian Goga, *Un triumf al democrației*, în „Țara noastră”, V, 1924, nr. 23, p. 701—702 ; „Îndreptarea” din 5.VI.1924, p. 1.

⁷⁵ *Uzурparea de la 4 iunie 1927...*, p. 70.

⁷⁶ General Al. Averescu, *Criza politică și cauzele ei*, p. 7—8.

4 (2)

⁷⁷ Bibl. Acad., Corespondență, Fond Corespondența Partidului, S ———, CCLII

Al. Averescu către Ferdinand ; *Uzурparea de la 4 iunie 1927...*, p. 69.

⁷⁸ „Îndreptarea” din 29.VII.1924, p. 1 ; „Viitorul” din 24.VII.1924, p. 3 și 26.VII.1924, p. 3.

⁷⁶ Biblioteca centrală de stat, Arhiva Andrei Corteanu, pachet LVI, dosar 10.

⁷⁷ „Îndreptarea” din 2.II.1925, p. 1

⁷⁸ „Îndreptarea” din 7.II.1925, p. 1

și gruparea Iorga — Argetoianu i-a întărit generalului convingerea că singura șansă de a ajunge la guvern rămânea cea promisă de liberali⁷⁹. Dealtfel, generalul spera că, odată cu încheierea sesiunii parlamentare, liberalii îi vor ceda puterea. Această speranță se transforma în pretenție, în momentul în care Partidul Poporului a reușit să-i determine pe conservatorii progresiști să accepte formula fuziunii, mai ales că și Iuliu Maniu nutrea aceleași intenții⁸⁰. Actul acestei contopiri era prezentat drept un mare eveniment politic, care deschidea drumul spre guvernare. Declarînd că între gruparea sa și liberali nu există nici o înțelegere, ultimele calcule ale generalului îi întăreau convingerea că ziua revenirii la guvern nu era prea îndepărtată⁸¹. Uita, însă, că nu calculele sale erau cele care hotărau evoluția vieții politice românești.

4. *Noua ascensiune spre fotoliile ministeriale (iulie 1925 — martie 1926)*. Dezamăgit de hotărîrea lui I. I. C. Brătianu de a continua să guverneze, lui Al. Averescu, considerat de tot mai mulți observatori politici drept virtual succesor, nu-i rămânea altceva de făcut decît să aștepte sfîrșitul vacanței politice⁸². Manevra brătienistă îl convinsese că pentru a-și impune candidatura la fotoliul prezidențial va trebui să acționeze în așa fel încît liderul liberal să fie obligat cumva, în noua conjunctură, de a-și respecta promisiunea făcută în iunie 1924. Continuînd a urma vechea linie politică, Partidul Poporului își propunea să forțeze puțin nota, pentru a preîntîmpina o eventuală surpriză. Așa se explica dealtfel riposta oficiosului liberal, care, considerîndu-l pe Averescu grăbit să ajungă la guvern, îi imputa faptul de a fi recurs la unele declarații inoportune și lipsite de sens⁸³. Dar, atît timp cît celelalte formațiuni politice opoziționiste își intensificau atacurile împotriva guvernului, Partidul Poporului nu putea rămîne în expectativă⁸⁴. De aceea, odată cu începutul sezonului politic de toamnă, gruparea averescană anunța declanșarea unei campanii de răsturnare a guvernului, avînd însă grijă să precizeze că, „atitudinea partidului nostru este aceea a unei opoziții neșovăitoare, dar îmbrăcată în haina bunei cuviinți”⁸⁵. În

⁷⁹ „Viitorul” din 14.IV.1925, p. 3; vezi și Albert Mousset, *L'Europe balkanique et danubienne de 1925 à 1928*, în „L'Année politique française et étrangère”, 3-e année fasc. 1, janvier 1928, p. 110—111.

⁸⁰ „Îndreptarea” din 16.VI.1925, p. 2; N. Iorga, *Memorii*, vol. V, p. 21.

⁸¹ „Îndreptarea” din 16.VI.1925, p. 1, 4; Arh. St. București, Colecția microfilme S.U.A., T. 120, rola 3959, K. 114096—114097.

⁸² Dr. J. Grzymata, *La situation politique dans les Balkans*, în „L'Est européen”, 5-me année, no. 4, août 1925, p. 335—337.

⁸³ „Viitorul” din 14.IX.1925, p. 3.

⁸⁴ Arh. St. București, Colecția microfilme S.U.A., T. 120, rola 3959, K. 114109—114112; „Patria” din 17.IX.1925, p. 1—2.

⁸⁵ „Îndreptarea” din 26.IX.1925, p. 4 și 29.IX.1925, p. 1.

toamna anului 1925, Al. Averescu, acuzat mereu de o apropiere cu liberalii, continua vechea linie politică, criticînd programul și realizările economice ale liberalilor. La congresul din noiembrie 1925, după ce se evidenția faptul că timp de patru ani Partidul Poporului a fost singura grupare opoziționistă care „a făcut politica tăcerii patriotice”, se declara că, de această dată, „informează respectuos coroana că este gata să ia răspunderea situației politice”⁸⁶. Îmbinînd acțiunile de evidentă orientare antiliberală cu cele de o nuanțată conciliere, Al. Averescu era dispus, la începutul anului 1926, să accepte orice compromis care l-ar fi apropiat de guvern. Văzînd că legislatura era în pragul încheierii, iar I. I. C. Brătianu nu-i garantase încă succesiunea, generalul se vedea nevoit să consimtă, pentru prima dată în activitatea sa opoziționistă, a se alătura celorlalte forțe potrivnice guvernului, îngrijorat de faptul că, în cazul unei formule guvernamentale de coaliție, el ar fi putut rămîne în afara acesteia. Acceptînd soluția „frontului unic”, pentru alegerile comunale, care reunea într-o acțiune comună Partidul Național, țărănesc și cel al poporului, Al. Averescu încerca să-i demonstreze lui I. I. C. Brătianu că în cazul în care acesta n-ar mai fi dispus să-i acorde sprijinul, el se putea baza pe colaborarea forțelor opoziționiste⁸⁷. Deși se alăturase „opoziției unite”, gestul său surprinzînd la un moment dat, justificat însă de conjunctură, generalul, circumspect, aborda o atitudine de rezervă față de acțiunile acestei înțelegeri politice de circumstanță⁸⁸. De aceea, nu putea fi acuzat întru totul de nerespectarea înțelegerii cu liberalii. Dealtfel, se arăta că acordul pentru alegerile comunale a fost „o simplă demonstrație politică, fără nici o obligație și fără nici un angajament pentru viitor”⁸⁹. Respingînd, în continuare, orice combinație politică propusă de opoziție, Al. Averescu prezenta guvernul ca aflîndu-se în fața unei lichidări definitive, iar opoziția complet dispersată ca program și manifestări⁹⁰. Pretențiile generalului erau încurajate și de afirmațiile unor observatori și cercuri politice străine, care-l vedeau prin poziția pe care o ocupa, ca cel mai recomandat pentru a prelua succesiunea⁹¹. Conșins că în disputa cu restul forțelor opoziționiste, șansa era de partea sa, Partidul Poporului renunța la orice acțiune comună, ridicîndu-se de unul singur împotriva „omului bolnav” aflat în vîrfurile piramidei

⁸⁶ Idem din 25.XI.1925, p. 1 și 28.XI.1925, p. 1

⁸⁷ „Îndreptarea” din 28.I.1926, p. 1 și 29.I.1926, p. 1

⁸⁸ D.A.N.C.D., 1 martie 1926, p. 1229—1231; N. Iorga, *Supt trei regi*, București, 1932, p. 399

⁸⁹ *Trădarea din Capitală*, în „Țara noastră”, VII, 1926, nr. 12, 21 martie, p. 388.

⁹⁰ Arh. St. București, Colecția microfilme S.U.A., T. 120, rola 3959, K. 114134—114136; „Îndreptarea” din 13.I.1926, p. 1 și 23.I.1926, p. 1. „Patria”, 6.I.1926, p. 1 și 4.II.1926, p. 1.

⁹¹ Arhiva M.A.E., Fond 71, România, vol. 343, f. 20—21, 27.

politice — guvernul⁹². După îndelungi tatonări și pertractări, caracteristice perioadelor premergătoare schimbărilor de guvern, la 27 martie se încheia o legislaură completă, lucru destul de neobișnuit după război, atât pentru țara noastră cât și pentru alte țări europene⁹³, încetind în același timp și însărcinarea deținută de I. I. C. Brătianu. Odată declarată criza guvernamentală, ascensiunea spre investitura supremă a tuturor forțelor politice capătă o turnură deosebită. În timp ce în rîndurile fostei „opozitii unite” neînțelegerile tindeau a lua o amploare nebănuită, Partidul Poporului aștepta cu înfrigurare soluționarea crizei, convins fiind că o nereușită ar determina dispariția sa din viața politică a României⁹⁴. Dar, ca de obicei, în asemenea situații, mai mult decît opiniile celor care urmau a fi aduși la guvern contau alte calcule. Regele și I. I. C. Brătianu erau cei care hotărau totul. Cum în asemenea împrejurări suveranul trebuia să lase impresia că soluția adoptată reprezenta rezultatul unei decizii generale și nu o rezoluție personală, în ziua de 29 martie, la Palat, au început a fi consultați șefii partidelor politice. Au fost audiați, pe rînd, N. Iorga, Al. Averescu și I. Mihalache, recomandîndu-li-se formarea unui guvern de concentrare. În caz că cei trei nu acceptau formula colaborării, suveranul urma a alege una dintre listele ministeriale propuse de cei audiați. Dar, tatonările survenite în după-amiaza aceleiași zile au evidențiat faptul că cele trei formațiuni politice, desemnate să alcătuiască lista guvernamentală, nu acceptau a ocupa împreună fotoliile ministeriale⁹⁵. Reprimiți a doua zi la Palat, cei trei au remis suveranului liste de partide, afară de N. Iorga care propunea și o a doua listă, în care unele portofolii erau rezervate țărăniștilor⁹⁶. În această atmosferă de neînțelegere a forțelor politice susceptibile de a prelua succesiunea guvernamentală, Ferdinand, consiliat bineînțeles de premierul abia demis, desemna pe Al. Averescu să formeze noul cabinet⁹⁷. Astfel, pentru a doua oară în cei opt ani ai existenței sale, Partidul Poporului ajungea la guvern.

Dacă în 1920, gruparea averescană beneficia de un ascendent

⁹² Arhiva C.C. al P.C.R., C. Argetoianu, *Pentru cei de mîine. Amintiri din vremea celor de ieri*, partea a VI-a, nr. 5, caiet 36, p. 2375 și partea a VII-a, nr. 1, caiet 37, p. 24—25; „Îndreptarea” din 13.11.1926, p. 1.

⁹³ Edmond Guérive, *Le changement de gouvernement et la situation économique en Roumanie*, în „La Roumanie nouvelle”, I-ère année, no. 12. 15 mars 1926, p. 377.

⁹⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., C. Argetoianu. *op. cit.*, partea a VII-a, nr. 1, caiet 37, p. 317—318.

⁹⁵ „Îndreptarea” din 30.III.1926, p. 1. 4

⁹⁶ Idem din 31.III.1926, p. 3.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 1; Georges G. Arnakis, Wayne S. Vucinich, *The Near East in modern times*, volume 2, Austin and New York, 1972, p. 272.

asupra celorlalte formațiuni politice, impunându-se ca singura soluție de rezolvare a crizei guvernamentale, de data aceasta ascensiunea și reușita se datorau unor circumstanțe favorabile, independente însă de voința sa. Așa cum vor recunoaște chiar cei cu sprijinul cărora Partidul Poporului revenea la conducere, preferința regelui „se datorește desigur greșelilor comise de celelalte partide, iar nu unei reconstituiri și reorganizări a Partidului Poporului”⁹⁸. Al. Averescu și gruparea sa nu mai reprezentau, în 1926, o forță politică de care ar fi trebuit să se țină numai decît seama la desemnarea succesorului. Generalul apărea printre cei consultați de rege doar pentru salvarea aparențelor. Gestul regelui reprezenta mai degrabă o acțiune diplomatică, deoarece, succesorul era deja hotărît. Desigur, Ferdinand avea toate motivele pentru a dori ca țara să fie condusă de un guvern de concentrare. Dar, așa cum evoluase viața politică între 1922 și 1926, era greu de prevăzut că partidele politice vor fi în stare să treacă peste considerentele care le împiedicaseră pînă atunci să-și unească eforturile, într-o acțiune comună. În aceste împrejurări, regele a trebuit să se gîndească la succesorul liberalilor, încă înainte de a interveni criza guvernamentală. Și cel mai recomandat pentru a deveni primul său sfetnic, dintre toți cei care ar fi avut dreptul de a reclama această demnitate, era generalul Averescu. Verificat în guvernarea precedentă, nereabilitat încă după căderea din decembrie 1921 și fără perspective de a mai reuși să-și refacă vreo dată popularitatea pe care o cîștigase în anii războiului, liderul Partidului Poporului a desfășurat în întreaga perioadă opoziționistă o activitate ce urma o linie politică de mijloc, acceptată atît de rege cît și de I. I. C. Brătianu. Chiar dacă, pînă la o anumită dată, n-a recunoscut legalitatea Parlamentului liberal și lucrările acestuia, Averescu a admis Constituția, a participat la actul încoronării, a validat noua lege electorală, s-a declarat de acord cu hotărîrile adoptate în „cazul Carol” etc., dovedindu-se, totodată, a fi singurul șef de partid dispus a guverna în limitele trasate de cabinetul precedent. Or, în aceste condiții, alegerea succesorului, în cazul unui eșec al listei de concentrare, era ca și făcută. Mai mult chiar, I. I. C. Brătianu prefera formula unei formațiuni ministeriale conduse de general, fapt hotărîtor, credem, și pentru rezultatul calculelor făcute la Palat. Așadar, audiențele ce au premers actul desemnării noului premier aveau un caracter simbolic, dar care l-au convins, încă o dată, pe rege, că singura forță politică pe care se putea baza era Partidul Național Liberal. Și, cum acesta avea nevoie de o perioadă de refacere, s-a recurs, pînă la revenirea lui I. I. C. Brătianu în scaunul prezidențial, la serviciile Partidului Poporului. Acestea erau circumstanțele în care, la 30 martie 1926, Al. Averescu ajungea la cea mai înaltă investitură politică, aceea de prim-ministru al României.

⁹⁸ 120 „Democrația”, XIV, 1926, nr. 10—12, p. 101.

DIE VOLKSPARTEI IN DEN JAHREN DER WIEDERANERKENNUNG

(JANUAR 1922 — MÄRZ 1926)

ZUSAMMENFASSUNG

Die Volkspartei (Partidul Poporului), beeinträchtigt und bezweifelt durch die kaum beendete Regierung (Dezember 1921), versuchte aus den, in der Regierungszeit Take Ionescus im politischen Leben aufgetretenen Komplikationen und Unschlüssigkeiten, zu profitieren und erhoffte eine Besserung der Folgen seiner Beseitigung von der Regierung des Landes. Die weitere Entwicklung der rumänischen politischen Beziehungen charakterisiert durch Brătianu Dominierung, haben der politischen Averescus partei eine Wiederanerkennung seiner Aktivität, gemäss den objektiven Forderungen seiner Zeit, auferlegt. Erstens, wurden eine Reihe Handlungen unternommen, mit deren Hilfe man eine Ausschliessung des Programms an die konkrete Problematik spezifisch der neuen Entwicklungsphase der Gesellschaft, in Betracht zog. Anschliessend wurde der Übergang zur Praktik eines umfassungsreichen Reorganisierungsplans, vorgenommen, der die politische Macht der Gruppierung wiederherstellen sollte, da diese die Gegebenheiten einer verlängerten Opposition nicht annehmen konnte. Unter diesen Bedingungen kam es in Juni 1924 zu einer Abhandlung zwischen Al. Averescu und I. I. C. Brătianu. Gemäss dieser nahm sich der liberale Vorsitzende vor, die Volkspartei in ihrem Aufstieg zu unterstützen. Die Volkspartei handelte gemäss diesen Pakts und obwohl sie erkennen liess, dass ihr Handeln unabhängig war und sich von den anderen politischen Mächten unterschied, übernahm sie wieder die Macht der Regierung im März 1926.

Der Verfasser stellt den Weg, den die Volkspartei in den Jahren 1922 — 1926 durchgeleitet hat, auf Grund bestimmter Urkunden wieder her, indem er ihn den Alltag des rumänischen politischen Leben einschliesst. Darum werden in diesem Studium die Beziehungen erforscht, die zwischen den Formationen des politischen bürgerlichen Parteiensystem gesetzt wurden. Die vorgenommenen Programmänderungen dieser Periode, die reorganisierende Massnahmen, so wie die Konzentrations-tendenz der politischen Mächte sind Hauptlinien der politischen Entwicklung Rumäniens in der Zeitspanne 1922—1926.

